

LBRIS

We know
books

Diana Dănișor

Elena Oancea

Fundamentele kantiene ale dreptului de a pedepsi

Editura C.H. Beck
București 2024

Cuprins

Abrevieri	VII
Capitolul I. Vocea dreptății. Reverberații kantiene	1
Secțiunea 1. Autonomia și libertatea individuală.....	2
Secțiunea a 2-a. Retribuție, responsabilitate și morală – perspective kantiene și critici contemporane în filosofia penală.....	5
Secțiunea a 3-a. Demnitatea umană și dreptul de a pedepsi într-o abordare kantiană a justiției penale	9
Secțiunea a 4-a. Proportionalitatea ca principiu de justiție	11
Secțiunea a 5-a. Critici și dezbateri contemporane	13
§1. Teoria disuasiunii	18
§2. Teoria denunțării.....	19
§3. Teoria reabilitării	21
§4. Teoria raționalității penale moderne	22
§5. John Rawls și critica justiției retributive în echilibru fragil cu justiția distributivă	28
§7. Expresia societală a dezaprobării prin pedeapsă în dreptul penal.....	36
§8. Retributivism și încredere în comunitate.....	44
Secțiunea a 6-a. Concluzii	49
Capitolul II. Spiritul kantian în balanța justiției.	
Aplicații contemporane în dreptul penal.....	51
Secțiunea 1. Autonomia și libertatea individuală în contextul sistemelor juridice moderne	51
§1. Drepturile deținuților	52
1.1. Carta Europeană a Drepturilor Fundamentale	53
1.2. Comitetul european pentru prevenirea torturii (CPT).....	54
1.3. Sistemul penitenciar din Norvegia.....	55

1.4. Sistemul penitenciar din Suedia.....	59
1.5. Respectul pentru drepturile deținuților în sistemul de justiție penală din România	61
1.6. Închisori penale internaționale care nu respectă principiile drepturilor deținuților	63
§2. Reabilitarea și reintegrarea socială.....	71
2.1. Aplicații contemporane ale reabilitării și reintegrării sociale	71
2.2. Aplicații contemporane în România	82
2.3. Deficiențele grave ale sistemelor de justiție penală în respectarea principiilor reabilitării și reintegrării sociale.....	103
Secțiunea a 2-a. Retribuție, responsabilitate și morală	118
§1. Proporționalitatea pedepsei	120
1.1. Statele Unite ale Americii.....	122
1.2. Canada	126
1.3. CEDO	131
1.4. Australia.....	137
1.5. România.....	139
§2. Curțile de justiție penală internațională.....	144
2.1. Principiile kantiene în curțile de justiție penală internațională.....	146
2.2. Principiile și implementarea lor în sistemele moderne de justiție penală internațională	154
2.3. De la idealuri la realități politice și practici controverse.....	157
Secțiunea a 3-a. Demnitatea umană și dreptul de a pedepsi.....	162
§1. Abolirea pedepsei cu moartea.....	171
§2. Abolirea pedepselor sau tratamentelor crude, inumane sau degradante	181
Bibliografie	195

Capitolul I

Vocea dreptății. Reverberații kantiene

Immanuel Kant, unul dintre cei mai influenți filosofi ai Iluminismului, a elaborat o teorie complexă privind dreptul de a pedepsi, bazată pe principiile rațiunii, ale libertății și ale justiției. Întreaga operă a lui Kant este impregnată de juridicitate rațională, un element crucial pentru personalizare, echivalând problematica dreptului cu cea a omului kantian, ce se dovedește a fi un umanist care subsumează orice întrebare „sub semnul valorii și al sensului”¹. Kant nu justifică deducția juridică prin necesitatea logică, ci conform cerințelor axiologice, indicând „vocația practică a rațiunii pure la care face referire”². Deși metafizica dreptului este o teorie a practicii, Kant nu alunecă în naturalism sau psihologism, ci promovează „o teorie pură a dreptului”³. El distinge doctrina dreptului – un umanism legislativ – de știința dreptului, o problemă de fundamentare ce caracterizează întreaga sa filosofie. Kant analizează întotdeauna condițiile pure *a priori* ale juridicului, fiind în căutarea unei legislații pure, transcendente și universale a rațiunii. Aceasta generalizează o metodologie raționalistă aplicată peste tot, eliminând aprioritatea impură. Deși Kant fundamentează atât dreptul, cât și morală pe conceptul de libertate, el le distinge clar. Constrângerea, care garantează aplicabilitatea dreptului, este criteriul juridicului⁴, în timp ce ideile de persoană și autonomie definesc etica. În acest sens, constrângerea nu contravine libertății, ci „se opune la ceea ce se opune libertății”⁵.

---

¹ S. Goyard-Fabre, Kant et le problème du droit (Bibliothèque d'histoire de la philosophie), Ed. Vrin, Paris, 1975, p. 24.

² Idem, p. 30.

³ Idem, p. 31.

⁴ Idem, p. 61.

⁵ Idem, p. 65.

Kant nu mai fondează dreptul pozitiv pe dreptul natural. Acesta din urmă, considerat acum drept rațional, necesită trecerea la starea civilă pentru a deveni operațional. Aceasta este o datorie care umanizează, iar dreptul pozitiv validează și *juridicizează* dreptul natural/rațional, eliminând dualismul dintre dreptul natural și cel pozitiv. Astfel, dreptul natural este o condiție rațională a dreptului pozitiv, dar dreptul pozitiv este singura condiție a validității juridice a dreptului natural¹. Kant se poziționează între dreptul natural clasic, de care criticismul său s-a rupt, și pozitivismul juridic sau etatist, încă îndepărtat. El abolește „autoritatea metajuridică a lui Dumnezeu sau a naturii”² în favoarea unui constructivism umanist și raționalist, completând mișcarea Iluminismului care proclamă maturitatea rațiunii și „atribuie legalității, în care triumfă luminile raționale, funcția de a governa popoare cu adevărat libere”³. Kant nu permite revoluția sau dezordinea, chiar și în cazurile de abuz de putere, preferând reformismul acordat „în formele”⁴ juridice adecvate. Astfel, filozofia juridică kantiană duce la constituționalism, instituționalism și auto-limitarea puterii prin logica juridică, prin echivalența Lege-Rațiune-Stat⁵.

Secțiunea 1. Autonomia și libertatea individuală

Pentru Kant, autonomia este capacitatea de a se autogoverna în conformitate cu legile rațiunii. Libertatea nu este doar absența constrângerilor, ci capacitatea de a acționa în conformitate cu legi morale autoimpuse. O persoană care comite o infracțiune acționează împotriva legilor raționale și, implicit, își neagă propria autonomie. Prin urmare, pedeapsa este justificată ca o restaurare a ordinii morale și a respectului pentru autonomia fiecărei persoane.

---

¹ Idem, p. 129-130.

² Idem, p. 256.

³ Ibidem.

⁴ Idem, p. 258.

⁵ Idem, p. 260.

Immanuel Kant, în încercarea sa de a fundamenta o etică universală, aduce în discuție concepte esențiale care subliniază importanța rațiunii și a moralei în determinarea acțiunilor umane. În acest context, el prezintă trei principii fundamentale ale legislației practice, care se interconectează pentru a forma un cadru etic comprehensiv și profund¹.

Primul principiu enunțat de către Kant este cel al universalității. El afirmă că „fundamentul întregii legislații practice rezidă obiectiv în regulă și în forma universalității”². Aceasta se referă la ideea că normele morale trebuie să fie aplicabile în mod universal. Adică, pentru ca o acțiune să fie morală, trebuie să putem concepe că ea ar putea deveni o lege universală a naturii, fără a genera contradicții. Prin urmare, pedepsirea infracțiunii este necesară pentru a menține integritatea sistemului de norme care poate fi aplicat universal, conform imperativului categoric: „Acționează în așa fel încât

---

¹ I. Kant, *Fondements de la métaphysique des mœurs*, PUF, Paris, 1968, p. 297: „Fundamentul oricărei legislații practice rezidă obiectiv în regula și în forma universalității care o face capabilă (conform primului principiu) să fie o lege (pe care o putem numi, la limită, o lege a naturii), în timp ce subiectiv ea rezidă în scop; iar subiectul tuturor scopurilor este fiecare ființă rațională, ca scop în sine (conform celui de-al doilea principiu); de aici rezultă acum cel de-al treilea principiu practic al voinței, drept condiție supremă a acordului său cu rațiunea practică universală, și anume ideea voinței fiecărei ființe raționale concepută ca voință instituind o legislație universală”. A se vedea și nota de la aceeași pagină „putem astfel observa cum ideea de ființă rațională concepută ca scop în sine duce la ideea de autonomie. Este clar că dacă legea morală, care rămâne strict obiectivă, ar fi impusă omului din exterior, acesta nu ar mai putea fi considerat un scop în sine. Prin urmare, trebuie să afirmăm în același timp că voința umană este supusă legii și că ea este autoare a acestei legi”. Această descoperire a autonomiei voinței va fi considerată de Kant drept cea mai importantă descoperire a sa în domeniul moral. Prin utilizarea acestei noțiuni, problemele esențiale care i se ridică filosofului ce dorește să fondeze o metafizică a moravurilor vor fi rezolvate. De acum înainte, noțiunea de autonomie permite să li se confere oamenilor demnitatea de *persoane*.

² I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*, Ed. Științifică, București, 2013.

maxima acțiunii tale să poată fi impusă ca lege universală”¹. Prin această formulă, Kant propune o metodă prin care rațiunea poate testa validitatea morală a unei acțiuni, eliminând acele maxime care nu pot fi universalizate fără a aduce daune structurii morale a societății.

Al doilea principiu al lui Kant introduce conceptul de „scop în sine”. El susține că subiectul tuturor scopurilor este fiecare ființă rațională, ca scop în sine: „Acționează astfel încât să folosești umanitatea, atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altuia, întotdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc”². Acest principiu accentuează valoarea intrinsecă a fiecărei persoane umane. În viziunea kantiană, ființele raționale nu trebuie tratate niciodată doar ca mijloace pentru atingerea altor scopuri, ci trebuie respectate ca scopuri în sine. Acesta este un aspect crucial al eticii deontologice a lui Kant, care subliniază respectul absolut pentru demnitatea umană. Tratamentele și acțiunile care ar instrumentaliza persoanele, reducându-le la simple unelte pentru obținerea altor obiective, sunt astfel excluse din sfera moralității autentice. Atunci când cineva comite o infracțiune, el folosește adesea alte persoane ca mijloace pentru a-și atinge propriile scopuri, încălcând astfel demnitatea acestora. Pedepsa restabilește respectul pentru demnitatea umană și reafirmă faptul că fiecare persoană trebuie tratată ca un scop în sine.

Al treilea principiu, derivat din celelalte două, este ideea voinței fiecărei ființe raționale concepută ca voință instituind o legislație universală. Voința, prin maxima ei, s-ar putea considera, în același timp, ca universal legiferatoare: „Acționează astfel încât voința să se poată considera întotdeauna în același timp ca scop și ca mijloc în același timp o lege universală”³, deci ca și cum ai fi și legiuitor, și subiect în Republica voințelor libere și raționale. Aici, Kant introduce conceptul de autonomie morală și de participare a fiecărei voințe raționale la crearea legilor morale universale. Fiecare individ rațional trebuie să-și conceapă voința nu doar ca respectând legi

---

¹ Idem, p. 421.

² Idem, p. 429.

³ Idem, p. 434.

morale externe, ci ca fiind în sine o sursă de legislație morală. Aceasta înseamnă că fiecare persoană rațională trebuie să acționeze ca un legiuitor moral, având capacitatea și datoria de a crea norme care să fie valabile pentru toți. Comportamentul infracțional subminează această legislație morală universală și, prin urmare, pedeapsa este necesară pentru a reafirma voința colectivă de a respecta și a menține aceste norme morale.

Combinarea acestor trei principii oferă un fundament solid pentru o etică rațională și autonomă. Forma universalității asigură că acțiunile noastre pot fi aplicate fără contradicții în orice situație similară, respectul pentru ființele raționale ca scopuri în sine garantează demnitatea și valoarea intrinsecă a fiecărui individ, iar ideea voinței ca legislație universală integrează toate acțiunile individuale într-un cadru moral, coerent și autonom.

Prin aceste principii, Kant realizează o revoluție copernicană în moralitate, deplasând centrul de gravitație de la conformitatea acțiunilor cu regulile externe la autonomia rațiunii și a voinței individuale. Această abordare nu doar respinge naturalismul și psihologismul, ci reafirmă ideea că moralitatea trebuie să fie fundamentată pe principii raționale și universale, care respectă demnitatea fiecărei ființe umane. Fundamentul legislației practice la Kant se construiește pe ideea că moralitatea este inseparabil legată de rațiune și de respectul pentru autonomia și demnitatea indivizilor. Prin aceste principii, Kant ne oferă o viziune asupra moralei care este atât riguroasă din punct de vedere rațional, cât și profund respectuoasă față de valoarea intrinsecă a fiecărui individ.

Secțiunea a 2-a. Retribuție, responsabilitate și morală – perspective kantiene și critici contemporane în filosofia penală

Una dintre cele mai importante contribuții ale lui Kant la filosofia morală și juridică este teoria retributivă a pedepsei. Potrivit lui Kant, pedeapsa trebuie să fie proporțională cu gravitatea infracțiunii, fiind justificată nu doar ca un mijloc de descurajare sau reabilitare,

ci ca un scop în sine – răufăcătorul trebuind să fie pedepsit pentru că a comis un rău. În dreptul penal, teoria retribuției introduce obligația modală de a pedepsi. Justiția sau moralitatea supremă consideră că „răul nemeritat pe care tu îl faci altui semen, ți-l faci ție însuși”¹. Justiția sau moralitatea supremă, percepută ca o entitate sau principiu transcendent, necesită o reacție adecvată în lumea materială pentru a menține echilibrul sau ordinea. Ideea de „punere în echilibru” prin „răul compensatoriu” sugerează că răul comis (crimele sau greșelile) trebuie să fie contrabalansat prin suferință sau pierdere adecvată. Astfel, a nu pedepsi suficient sau deloc răul comis ar fi o încălcare a ordinii sau a cerințelor acestei justiții supreme sau a moralității. În această viziune, justiția nu este doar despre aplicarea unei pedepse ca răspuns la o infracțiune, ci despre menținerea echilibrului moral și respectarea unor standarde înalte, percepute ca transcendente sau absolute. O pedeapsă corectă, proporțională cu gravitatea faptei, este văzută ca o necesitate pentru a menține această ordine transcendentă. În privința relației dintre etică și drept, „răul compensatoriu” sugerează că dreptul trebuie să reacționeze la acțiunile umane care perturbă ordinea morală sau socială prin intermediul pedepselor adecvate. Acest proces nu este doar un act de justiție materială, ci și o conformare la cerințele unei justiții sau moralități superioare, care transcende limitele și particularitățile contextuale. Pentru Kant, la fel ca pentru discipolii contemporani ai acestui retributivism, „legea penală este un imperativ categoric”². A pedepsi în numele retribuției înseamnă să faci acest lucru nu pentru a denunța, nici pentru a descuraja, ci pentru a repara un rău prin alt rău, pentru a compensa răul crimei cu cel al pedepsei. Principiul retributiv al pedepsei este o necesitate rațională și morală, „pedeapsa juridică (*poena forensis*) nu poate fi folosită decât ca mijloc de a reprima răul”³. Aceasta subliniază că pedeapsa trebuie să fie

---

¹ I. Kant, *La raison pratique*, PUF, Paris, 1968, p. 178.

² Idem, p. 177-178.

³ F. Gros, Chapitre premier. Punir, c'est rappeler la loi, în A. Garapon, F. Gros, T. Pech (coord.), *Et ce sera justice. Punir en démocratie*, Paris, 2001, p. 17-62 (<https://www.cairn.info/et-ce-sera-justice--9782738110220-page-17.htm>).

meritată, bazată pe fapta comisă și nu pe consecințele viitoare sau pe utilitatea socială a pedepsei.

Filosofia lui Kant în materie penală cu privire la pedeapsă nu este singura abordare importantă în etica și justiția morală. Alți filosofi, precum Paul Ricoeur și Emmanuel Lévinas, au dezvoltat perspective diferite, adesea contrastante, în ceea ce privește justiția și moralitatea supremă.

Paul Ricoeur aduce o contribuție distinctă la înțelegerea justiției penale¹. El examinează nu doar actele în sine și pedepsele asociate, ci și dimensiunea narativă și interpretativă a acțiunilor umane și a răspunsurilor sociale la crimă. Ricoeur explorează ideea de poveste sau de narativitate în contextul justiției, argumentând că înțelegerea completă a unei infracțiuni și a pedepsei implică nu doar aplicarea unei formule rigide, ci și interpretarea contextului moral și social în care infracțiunea a avut loc. Astfel, el contestă simplificarea justiției ca o aplicare mecanică a retribuției și subliniază importanța contextului și a interpretării în evaluarea morală.

Pe de altă parte, Emmanuel Lévinas aduce o perspectivă radical diferită față de retributivismul lui Kant. Lévinas se concentrează pe etica responsabilității față de celălalt și pe transcendența relației eu-altul². Pentru Lévinas, justiția nu se rezumă doar la aplicarea unei pedepse proporționale cu gravitatea faptei, ci implică o răspundere etică profundă față de umanitate în ansamblu. El subliniază că responsabilitatea noastră față de celălalt nu derivă doar din legea instituită, ci dintr-o recunoaștere a alterității celuilalt ca ființă umană, cu drepturi și demnitate proprie. Astfel, Lévinas propune o etică a iubirii de aproapele și a responsabilității milostive, care poate contrasta puternic cu retributivismul kantian, concentrându-se pe o obligație de non-pedepsire. El subliniază că această obligație nu trebuie confundată cu o obligație de non-intervenție, ci derivă dintr-o transcendență a lui „pentru celălalt”³. Conform lui Lévinas,

---

¹ A se vedea, în special, *P. Ricoeur, Soi-même comme un autre*, Ed. Seuil, Paris, 1996; *P. Ricoeur, Le juste 2*, Ed. Esprit, Paris, 2001.

² *E. Lévinas, Entre nous. Essais sur le penser-à-l'autre*, Ed. Grasset, Paris, 1991.

³ *Idem*, p. 9.

„obligăția care decurge din aceasta nu are ca sursă autoritatea tribunalului, nici emoțiile victimei și cu atât mai puțin încrederea publicului în administrația justiției: ea vine mai degrabă din această legătură de umanitate care, dintr-o perspectivă filosofică sau etică, continuă să ne unească unii cu alții”¹. Obligația etică de a nu pedepsi aspru nu se bazează pe autoritatea legală sau pe emoțiile implicate într-un caz particular, ci pe o conexiune universală între oameni, o legătură de umanitate care transcende contextele specifice ale justiției formale. Relația dintre „eu” și „celălalt” este intermediată de un „terț”, o a treia parte care reprezintă întreaga umanitate în ochii celui care privește. Această Altă persoană care transcende relația eu-tu, nu este nimic mai mult, dar în același timp nimic mai puțin decât „umanitatea întreagă în ochii care mă privesc”², fapt ce sugerează că responsabilitatea etică nu este doar o problemă de interacțiune personală directă, ci o recunoaștere a valorii umane fundamentale pe care o împărtășim cu toți ceilalți, indiferent de rolurile specifice într-o situație dată.

Lévinas contestă conceptul kantian al retribuției prin sublinierea unei etici „pentru celălalt” în loc de una „contra celuilalt”. În această privință, Lévinas sugerează că imperativul categoric nu se referă atât la aplicarea rigidă a legii penale, cât la o etică a responsabilității față de ceilalți oameni, care poate exista în afara sau dincolo de ramurile formale ale justiției. Perspectiva lui Lévinas ne îndeamnă să reconsiderăm natura și scopul justiției într-un mod care pune mai mult accent pe relațiile umane și responsabilitatea noastră față de ceilalți, în loc să se limiteze la aplicarea riguroasă a legilor și a pedepselor.

Ricoeur și Lévinas oferă alternative puternice și critice la retributivismul kantian în domeniul crimelor și al pedepselor. Ei susțin că justiția și morală nu pot fi reduse la simple formule matematice de reparație punitivă, ci necesită o analiză mai profundă a

---

¹ R. Dubé, S. Labonté, La dénonciation, la rétribution et la dissuasion: repenser trois obstacles à l'évolution du droit criminel moderne, în *Les Cahiers de droit*, vol. LVII, nr. 4/2016, p. 685-713 (<https://doi.org/10.7202/1038262ar>).

² Ibidem.

contextului, a relațiilor umane și a dimensiunilor interpretative ale comportamentului uman. Aceste perspective nu doar că îmbogățesc discuția etică în jurul justiției penale, dar și provoacă întrebări esențiale despre natura responsabilității și a moralității în societatea contemporană.

Secțiunea a 3-a. Demnitatea umană și dreptul de a pedepsi într-o abordare kantiană a justiției penale

Discursul despre drepturile omului este omniprezent astăzi și se bazează pe limbajul drepturilor și pe conceptul de „drept”, care provine din discursul liberal al modernității. Trecerea de la drepturile în general, inclusiv drepturile naturale ale modernității, la drepturile omului este în mod obișnuit considerată un rezultat al atrocităților secolului XX. Excluzând argumentele religioase, rămânem cu mai multe filosofii laice ale drepturilor omului – teorii care încearcă să stabilească drepturile la care fiecare poate pretinde doar în virtutea apartenenței sale la rasa umană.

S-a observat că termenul explicativ dominant folosit în Declarația Universală a Drepturilor Omului este cel de demnitate: „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”¹. Abordarea morală și politică a lui Kant ne oferă o explicație analitică bogată despre modul în care demnitatea, adică valoarea umană, servește drept bază pentru drepturile omului. De fapt, individul care poate pretinde aceste drepturi și este demn de ele, fără echivoc și în calitate de ființă umană, este cetățeanul regatului scopurilor, pe care Kant îl activează prin imperativul categoric². Astfel, în contextul drepturilor omului, nu este suficient să vorbim despre valoare, trebuie să ne referim la o valoare intrinsecă, adică o valoare personală; și aceasta, Würde, nu este alta decât demnitatea. Caracterizarea ființei umane ca deținătoare de

---

¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului (Preambul), 1948.

² *I. Kant, Întemeiere...*, op. cit.